

Сергій Омельчук
(м. Херсон, Україна)

РЕЗУЛЬТАТИВНИЙ СКЛАДНИК ЗМІСТУ НАВЧАННЯ МОРФОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ДОСЛІДНИЦЬКОГО ПІДХОДУ: КРИТЕРІЙ Й ПОКАЗНИКИ ВИМІРЮВАННЯ

У статті схарактеризовано результативний складник змісту навчання морфології української мови в основній школі на засадах дослідницького підходу. Запропоновано трирівневу модель критеріїв вимірювання навчальних досягнень учнів з морфології – знаннєвий, когнітивний і операційно-діяльнісний критерії, що відповідають критеріям оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти. Виокремлено чотири рівні – високий, достатній, середній та низький, відповідно до кожного з яких розроблено показники оцінювання. Запропоновані рівні визначали за певними методами педагогічного вимірювання – усне й письмове опитування, письмові контрольні роботи, комп'ютерне тестування, педагогічне спостереження, анкетування.

Ключові слова: критерії вимірювання (знаннєвий, когнітивний, операційно-діяльнісний), об'єкти вимірювання, показники вимірювання, рівні вимірювання (високий, достатній, середній, низький), методи вимірювання.

В статье охарактеризован результативный компонент содержания обучения морфологии украинского языка в школе на основе исследовательского подхода. Предложено трехуровневую модель критериев измерения учебных достижений учащихся по морфологии – знаниевый, когнитивный и операционно-деятельностный критерии, соответствующие критериям оценивания учебных достижений в системе общего среднего образования. Выделены четыре уровня – высокий, достаточный, средний и низкий, соответственно к каждому из которых разработаны показатели оценки. Предложенные уровни определяли на основе определенных методов педагогического измерения – устный и письменный опрос, письменные контрольные работы, компьютерное тестирование, педагогическое наблюдение, анкетирование.

Ключевые слова: критерии измерения (знаниевый, когнитивный, операционно-деятельностный), объекты измерения, показатели измерения, уровни измерения (высокий, достаточный, средний, низкий), методы измерения.

The effective part of complex studying of the Ukrainian language morphology at compulsory school according to research approach is characterized in the given article. The threelevel model of students' morphological studying achievements – knowledgeable, cognitive and operative and active criteria is offered in the work. Four levels – high, satisfactory, intermediate and low were distinguished with necessary valuing indicators for them. The given levels defined up to certain methods of pedagogical measuring – papers, computer testing, pedagogical observation, questioning.

Key words: measuring criteria (knowledgeable, cognitive, operative and active), measuring objects, measuring indicators, measuring levels (high, satisfactory, intermediate, low), methods of measuring.

Упровадження дослідницького підходу до навчання морфології української мови в основній школі передбачає розроблення не тільки змістового складника та його переструктурування, а й результативного компонента змісту навчання – обов'язкових результатів опанування морфології. З огляду на це навчання морфології на засадах дослідницького підходу орієнтоване на практичні результати, зокрема: усвідомлення учнями морфологічних знань як продукту засвоєння морфологічних фактів, понять, закономірностей, граматичних правил; сформованість усіх видів морфологічних умінь і навичок; готовність реалізовувати різні способи навчальної діяльності з морфологічними явищами. Отже, результати навчальної діяльності учнів з морфології не обмежуюмо лише морфологічними знаннями (знаннєвий критерій), морфологічними вміннями й навичками (когнітивний критерій), але й ураховуємо операційно-діяльнісний критерій – сформованість мовних навчально-дослідницьких умінь, що реалізуються в здатності до раціональної продуктивної (творчої) діяльності (табл.).

Складники вимірювання навчальних досягнень учнів з морфології

Критерій	Об'єкти	Показники критеріїв	Методи
Знаннєвий (базовий)	Теоретичні знання з морфології	– усвідомлення морфологічних знань як продукту засвоєння морфологічних фактів, понять, закономірностей, граматичних правил про частини мови, лексичне і граматичне значення слів, їхні морфологічні категорії, лексико-граматичні розряди слів, морфологічну форму слова (його словозміну)	Опитування (усне й письмове)
Когнітивний	Морфологічні вміння й навички	– класифікаційні морфологічні вміння визначати граматичні ознаки самостійних і службових частин мови; – розпізнавальні морфологічні вміння відрізняти частини мови; – морфолого-орфографічні вміння відмінювати й дієвідмінювати самостійні частини мови; – морфолого-словотвірні вміння утворювати частини мови різними способами; – продуктивні морфологічні вміння правильно й доречно використовувати морфологічні одиниці (граматичні категорії) в мовленні; – граматико-стилістичні вміння вибирати з ряду співвідносних (варіантних) морфологічних форм найдоцільніші, відповідні до умов мовленнєвої комунікації, цілей, змісту та мети висловлювання	Письмові контрольні роботи
Операційно-діяльнісний	Мовні навчально-дослідницькі вміння	– уміння формулювати проблеми, створювати навчальну проблемну ситуацію, що забезпечує виникнення питання; – уміння шукати розв'язання проблеми, проводити навчальні дослідження з поетапним контролем і корекцією результатів; – уміння викладати результати навчального дослідження, формулювати нове знання	Комп'ютерне тестування, педагогічне спостереження, анкетування суб'єктів експерименту (учнів і вчителів)

У процесі розроблення моделі вимірювання навчальних досягнень з морфології аналізу підлягали:

- характеристики відповіді учня (цілісність, повнота, логічність, правильність, обґрунтованість);
- якості морфологічних знань (осмисленість, глибина, гнучкість, дієвість, системність, узагальненість, міцність);
- ступінь сформованості морфологічних умінь і навичок;
- рівень володіння мовними навчально-дослідницькими вміннями (з одного боку, оперування розумовими операціями – уміння абстрагувати, аналізувати, синтезувати, класифікувати, порівнювати, узагальнювати, робити висновки; з іншого – досвід творчої діяльності – уміння виявляти проблеми, формулювати гіпотези, розв'язувати проблеми).

Ці орієнтири покладено в основу виокремлення чотирьох рівнів навчальних досягнень учнів з морфології – високого, достатнього, середнього та низького, відповідно до кожного з яких розроблено критерії й показники вимірювання. Запропоновані рівні визначено за певними методами педагогічного вимірювання – усне й письмове опитування, письмові контрольні роботи, комп'ютерне тестування, педагогічне спостереження, анкетування тощо.

Знаннєвий (базовий) критерій вимірювання навчальних досягнень учнів з морфології (перевіряється рівень усвідомлення морфологічних знань як продукту засвоєння морфологічних фактів, понять, закономірностей, граматичних правил):

– **високий рівень** – учень має системні, міцні, глибокі морфологічні знання про частини мови, лексичне і граматичне значення слів, їхні морфологічні категорії, лексико-граматичні розряди слів, морфологічну форму слова (його словозміну); усвідомлено і продуктивно використовує їх у практичній діяльності, стандартних та нестандартних ситуаціях;

– **достатній рівень** – морфологічні знання про частини мови, лексичне і граматичне значення слів, їхні морфологічні категорії, лексико-граматичні розряди слів, морфологічну форму слова (його словозміну) є достатніми; учень знає основоположні теоретичні відомості й факти, уміє наводити окремі власні приклади на підтвердження певних думок; застосовує вивчений теоретичний матеріал у стандартних ситуаціях; відповідь логічна, хоча й має неточності;

– **середній рівень** – учень з допомогою вчителя відтворює основний навчальний матеріал про частини мови, лексичне і граматичне значення слів, їхні морфологічні категорії, лексико-граматичні розряди слів, морфологічну форму слова (його словозміну); здатний з помилками й неточностями дати визначення морфологічних понять, сформулювати правило; відповідь правильна, але недостатньо осмислена; уміє застосовувати морфологічні знання, виконуючи завдання за зразком;

– **низький рівень** – учень фрагментарно розрізняє частини мови, має нечіткі уявлення про їхні морфологічні категорії, лексико-граматичні розряди слів; з допомогою вчителя виявляє здатність елементарно формулювати морфологічне правило.

Когнітивний критерій вимірювання навчальних досягнень учнів з морфології (перевіряється рівень сформованості класифікаційних, морфолого-орфографічних, морфолого-словотвірних, продуктивних та граматико-стилістичних умінь):

– **високий рівень** – учень самостійно і правильно визначає граматичні ознаки самостійних та службових частин мови, відрізняє омонімічні слова, що належать до різних частин мови, відмінює й дієвідмінює слова, утворює частини мови різними способами; доречно використовує морфологічні одиниці (граматичні категорії) в мовленні, вибирає з ряду співвідносних (варіантних) морфологічних форм найдоцільніші, відповідні до умов мовленнєвої комунікації, цілей, змісту та мети висловлювання, використовує різні стилістичні засоби вираження морфологічних одиниць, визначає стилістичну доцільність морфологічних одиниць (варіантних форм частин мови) у текстах різних стилів і форм вияву;

– **достатній рівень** – учень здебільшого правильно визначає граматичні ознаки самостійних і службових частин мови; вибірково відрізняє омонімічні слова, що належать до різних частин мови; відмінює й дієвідмінює слова, допускаючи незначні помилки у складних випадках написання; утворює частини мови різними способами на основі словотворчих схем-моделей; загалом доречно вживає морфологічні одиниці (граматичні категорії) в мовленні; користуючись різноманітними джерелами інформації, вибирає з ряду співвідносних (варіантних) морфологічних форм найдоцільніші, відповідні до умов мовленнєвої комунікації, цілей, змісту та мети висловлювання; переважно використовує різні стилістичні засоби вираження морфологічних одиниць; з допомогою вчителя визначає стилістичну доцільність морфологічних одиниць (варіантних форм частин мови) у текстах різних стилів і форм вияву;

– **середній рівень** – учень, допускаючи певні неточності, визначає граматичні ознаки самостійних і службових частин мови; частково відрізняє омонімічні слова, що належать до різних частин мови; відмінює й дієвідмінює слова, допускаючи орфографічні помилки в написанні словоформ; утворює частини мови не всіма (елементарними) способами словотвору; загалом доречно вживає морфологічні одиниці (граматичні категорії) у мовленні; вибирання з ряду співвідносних (варіантних) морфологічних форм найдоцільніших, відповідних до умов мовленнєвої комунікації, цілей, змісту та мети висловлювання, викликає певні труднощі; частково використовує різноманітні стилістичні засоби вираження морфологічних одиниць; з допомогою вчителя визначає стилістичну доцільність окремих морфологічних одиниць (варіантних форм частин мови) у текстах різних стилів і форм вияву;

– **низький рівень** – учень з допомогою вчителя визначає лише окремі граматичні ознаки самостійних і службових частин мови; не відрізняє омонімічні слова, що належать до різних частин мови; відмінює й дієвідмінює слова, допускаючи значну кількість орфографічних помилок у написанні словоформ; не спроможний утворювати частини мови різними способами словотвору; недоречно використовує морфологічні одиниці (граматичні категорії) у мовленні; фрагментарно вибирає з ряду співвідносних (варіантних) морфологічних форм найдоцільніші, відповідні до умов мовленнєвої комунікації, цілей, змісту та мети висловлювання; не використовує різноманітні

стилістичні засоби вираження морфологічних одиниць; з допомогою вчителя частково визначає стилістичну доцільність окремих морфологічних одиниць (варіантних форм частин мови) у текстах різних стилів і форм вияву.

Операційно-діяльнісний критерій вимірювання навчальних досягнень учнів з морфології (перевіряється рівень сформованості мовних навчально-дослідницьких умінь):

– **високий рівень** – учень бачить проблему, ставить питання проблемного характеру і дає відповіді на них; висуває гіпотези; асоціативно мислить, тобто формулює можливий варіант розв'язання проблеми, перевіряючи в процесі проведення навчального експерименту; спостерігаючи за морфологічними одиницями і граматичними категоріями, виділяє основні властивості мовних одиниць і явищ та виокремлює їх з-поміж неістотних, другорядних; самостійно аналізує (виявляє, виділяє й пояснює морфологічне явище) і синтезує (пізнає морфологічну одиницю як єдине ціле); проводить лінгвістичний експеримент, тобто самостійно змінює основну модель (або структуру) мовної одиниці, що веде до створення вторинної мовної одиниці; ефективно використовує різні джерела інформації; робить обґрунтовані висновки й умовиводи, у результаті чого на основі наявних знань (досвіду) формулює нове знання; правильно класифікує морфологічні одиниці, тобто розподіляє їх за певними критеріями або принципами поділу; порівнює (установлює схожість і відмінність між мовними одиницями та явищами); оптимально структурує мовний матеріал (самостійно створює модель вивченої теми у формі алгоритмів, схем, таблиць, проектів, фреймів); індуктивним (або дедуктивним) способом вільно доводить чи спростовує теоретичне (або практичне) твердження; обґрунтовує, доводить, аргументує власні судження; установлює причиново-наслідкові зв'язки між мовними фактами; оцінює отримані результати і застосовує їх у нових ситуаціях;

– **достатній рівень** – учень переважно бачить проблему, може поставити питання проблемного характеру і сформулювати відповіді на них; з допомогою вчителя висуває гіпотези; за зразком формулює можливий варіант розв'язання проблеми; спостерігаючи за морфологічними одиницями і граматичними категоріями, частково виділяє основні властивості мовних одиниць і явищ та виокремлює їх з-поміж другорядних; загалом аналізує і синтезує; за алгоритмом проводить лінгвістичний експеримент; використовує запропоновані джерела інформації; переважно самостійно робить висновки й умовиводи; класифікує морфологічні одиниці, розподіляючи їх за певними критеріями або принципами поділу; порівнює (установлює схожість і відмінність між мовними одиницями та явищами); структурує мовний матеріал у формі алгоритмів, схем, таблиць; за схемою індуктивним (або дедуктивним) способом доводить чи спростовує теоретичне (або практичне) твердження; в обґрунтуванні й доведенні власних суджень наявні неточності, відсутні переконливі аргументи; з допомогою вчителя встановлює причиново-наслідкові зв'язки між мовними фактами; переважно оцінює отримані результати і творчо застосовує їх;

– **середній рівень** – учень бачить проблему лише за керівництва вчителя, формулює питання здебільшого репродуктивного характеру і дає відповіді на них; висуває переважно помилкові гіпотези; обирає один із запропонованих варіантів розв'язання проблеми; спостерігаючи за морфологічними одиницями і граматичними категоріями, частково виділяє основні властивості мовних одиниць і явищ, але не виокремлює їх з-поміж другорядних; намагається аналізувати і синтезувати; проводить елементарний лінгвістичний експеримент; уміє користуватися запропонованими джерелами інформації; фрагментарно робить висновки; класифікує морфологічні одиниці, розподіляючи їх за найпростішими критеріями або принципами поділу; порівнюючи, стикається з певними труднощами під час з'ясування схожості і відмінності між мовними одиницями та явищами; за зразком структурує мовний матеріал у формі схем і таблиць; доводить чи спростовує теоретичне (або практичне) твердження на елементарному рівні; обґрунтування й доведення власних суджень є неточними, відсутні аргументи; з допомогою вчителя встановлює причиново-наслідкові зв'язки між мовними фактами; частково оцінює отримані результати і застосовує їх у стандартних ситуаціях;

– **низький рівень** – учень стикається зі значними труднощами щодо визначення проблемної ситуації, не здатний формулювати проблемні питання, може відповідати на запитання лише словами «так» чи «ні»; висуває помилкові гіпотези; фрагментарно розв'язує проблеми; спостерігаючи за морфологічними одиницями і граматичними категоріями, не розрізняє основні й другорядні властивості мовних одиниць та явищ; за керівництва вчителя здійснює елементарний аналіз; частково проводить лінгвістичний експеримент за запропонованим алгоритмом або схемою; не орієнтується в джерелах інформації; робить нечіткі або невдалі висновки; за зразком класифікує морфологічні одиниці, розподіляючи їх за найпростішими критеріями або принципами поділу; порівнюючи,

стикається зі значними труднощами під час з'ясування схожості й відмінності між мовними одиницями та явищами; структурує мовний матеріал у формі простих схем і таблиць; доведення чи спростування теоретичних (або практичних) тверджень має примітивний характер; не здатний обґрунтувати й доводити власні судження; лише частково встановлює причинно-наслідкові зв'язки між мовними фактами; не може оцінити отримані результати і застосовує їх у стандартних ситуаціях.

Розроблені критерії вимірювання навчальних досягнень учнів основної школи, що відповідають критеріям оцінювання навчальних досягнень у системі загальної середньої освіти, та показники оцінювання їх за чотирма рівнями (високий, достатній, середній, низький) було застосовано на констатувальному, формуальному й контрольному етапах експериментально-дослідного навчання морфології української мови на засадах дослідницького підходу в шістнадцяти загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням українською мовою Донецької, Кіровоградської, Миколаївської, Полтавської, Рівненської й Херсонської областей та м. Києва.

*Стаття рекомендована до друку
кандидатом пед. наук, доцентом кафедри мовознавства
Херсонського державного університету
Окуневич Т.Г.*

Стаття надійшла до редакції 30 квітня 2014 року

УДК 371.26:009

Світлана Паламар
(м. Київ, Україна)

ТВОРЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГУМАНІТАРНИХ ПРЕДМЕТІВ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ПРЕДМЕТНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

У статті розглядається проблема пошуку шляхів та підходів до створення сучасної високотехнологічної методичної системи навчання гуманітарних предметів, яка спрямована на досягнення високої якості знань в учнів основної школи.

Особлива увага приділяється питанню діалогічно-евристичного навчання, яке забезпечує творчий підхід до вивчення кожного з предметів гуманітарного циклу, що безпосередньо впливає на формування предметних компетентностей природним шляхом.

Ключові слова: *творчий підхід, ключова компетентність, предметна компетентність, творча уява, творче мислення, творча діяльність, діалогічність, діалогічний підхід, методика навчання.*

В статье рассматривается проблема поиска путей и подходов к созданию современной высокотехнологической методической системы обучения гуманитарным предметам, которая направлена на достижение высокого качества знаний у учащихся основной школы.

Особое внимание уделяется вопросу диалогически-эвристического обучения, которое обеспечивает творческий подход к изучению каждого из предметов гуманитарного цикла, непосредственно влияет на формирование предметных компетентностей естественным путем.

Ключевые слова: *творческий подход, ключевая компетентность, предметная компетентность, творческое воображение, творческое мышление, творческая деятельность, диалогичность, диалогический подход, методика обучения.*

The article deals with the problem of finding ways and approaches to the creation of modern high-technological methodological training system humanities, which aim is to achieve high quality of knowledge in secondary school pupils.

Special attention is given to dialogically-heuristic form of teaching that provides a creative approach to the study of each of the humane subjects, which directly affects the formation of subject competencies naturally.

Key words: *creativity, a key competence, subject expertise, creative imagination, creative thinking, creativity, dialogic, dialogic approach, methodology of teaching.*

На сучасному етапі розвитку психолого-педагогічної та методичної науки склалися об'єктивні передумови для розв'язання проблеми вдосконалення методичної системи навчання, спрямованої на досягнення високого рівня навчальних успіхів учнів основної школи у процесі вивчення гуманітарних